

ספר השיר

אבו נצר אל-פאראבי (נפטר ב-950) היה מגדולי הפילוסופים באסלאם. עסק רבות בספרות היוונית ובמיוחד בכתבי אריסטו. הוא נחשב למפרש נאמן של אריסטו וזכה בשל כך לכינוי "המורה השני" (אריסטו עצמו כונה "המורה הראשון"). את עיקר שנותיו בילה בעיר חאלב שבסוריה. החיבור שלהלן, 'ספר השיר' (כיתאב אל שיר) תורגם לראשונה לעברית (תחת השם 'תורת השיר'), בנוסח משובש למדי, כבר במאה ה-14 בידי טודרוס בן משולם הטודרוסי.

הערבים עוסקים בחתימות בתי השיר יותר מאשר אומות רבות שהכרנו את שיריהן. באופן זה יהא [השיר] מושלם וטוב יותר באמצעות מלים מופלאות [יוצאות דופן] או מפורסמות – ובכך שהתכנים המשתמעים ממילותיו יהיו עניינים שמחקים את הדברים שהדיבור מוסב עליהם, ושיהיה במקצב, ושיהיה מחולק לחלקים, ושיהיו חלקיו בכל מקצב ואצבע ותנועות יתדות בעלי מספר מסוים, ושיהיה סידורו בכל משקל סידור מסוים, ושיהיה סידורו בכל חלק כסידורו בחלק אחר; בכל יהיו חלקיו שווים בזמן שהוגים אותם; ומילותיו תהיינה בכל משקל מסודרות בסדר מסוים וחתימותיו תהיינה מוגבלות, באותן אותיות עצמן או באותיות שוות בעת שהוגים אותן, מילותיו תהיינה כמו כן כחיקוי של התוכן שבו מדובר וכן שיהיה מולחן. כמה אומות קובעות את הנעימה שבה מלחינים את השיר כחלקים של השיר, כאחת מאותיותיו, עד כדי כך שאם נמצא הדיבור ללא לחן, בטל המשקל כשם שאילו חסרה ממנו אות מאותיותיו, בטל משקלו; ויש אומות שאינן קובעות את הנעימה כאחת מאותיות הדיבור, אלא קובעות את הדיבור על פי אותיותיו גרידא, וזאת כמו שירי הערבים. ואלה, אם יולחנו, הרי לעתים קרובות יהא שונה מקצב הלחן ממקצב הדיבור, ויסור בעת

שילוחן מקצב הדיבור גופו. והם קבעו את הנעימה כאחת מאותיות הדיבור, מחשש שמא משקל הדיבור יתבטל, אם יולחן בו הדיבור; והקהל ומשוררים רבים רואים בדיבור שיר, כאשר הוא שקול ומחולק לחלקים שמבטאים פרקי זמן שווים, ואין הם שמים לב, אם הם מורכבים ממה שמחקים בו דבר-מה או לא, ואין הם שמים לב בנוגע למילותיו, כיצד הן אחרי שנעשו ברורות [שגורות] באותה הלשון, אלא הם מבכרים מתוכם [מתוך החלקים] מה שהיה מפורסם וקל. ורבים מהם מתנים יחד עם זה את השתוות חתימות חלקיהם וזאת, אם הן אותן אותיות או אותיות שהוגים אותן בזמנים שווים. ומסתבר ממעשה הומרוס, משורר היוונים, שהוא אינו מקפיד על השתוות החתימות. והדיבור, אם הוא מורכב מהדבר שהוא מחקה, והוא איננו שקול במקצב, הריהו עדיין אינו שיר, אלא אפשר לומר שהוא דיבור שירי. אם, יחד עם זאת, הוא נשקל וחולק לחלקים, הוא הופך להיות שיר. ויסוד השיר ומהותו אצל הקדמונים הוא, שיהא דיבור המורכב מדבר שמחקים בו עניין. ושיהא מחולק לחלקים שניתן להגות אותם בפרקי זמן שווים. ויתר מה שיש בו, אינו הכרחי ביסוד מהותו, אלא, אלו הם דברים שיהא בהם השיר בעל מעלה יותר. ויסוד השיר החשוב ביותר הוא החיקוי וידיעת הדברים שהם החיקוי; והפחות ביותר בהם הוא המשקל. והרטוריקה משתמשת לעיתים במעט דברי חיקוי וזאת [מתוך] מה שהיה קרוב מאוד, ברור ומפורסם לכל. ולעיתים קרובות טעו רטוריקנים רבים, שיש להם בטבעם כוח לדיבורים שיריים, והם משתמשים בחיקוי יותר ממה שראוי לרטוריקה להשתמש בו, אלא שאין הם סומכים על כך; ודיבורם זה הוא אצל אנשים רבים בבחינת רטוריקה יתרה. אל נכון זהו דיבור שירי, שסטו בו מדרך הרטוריקה אל דרך השיר. ומשוררים רבים, שגם להם יכולת בדיבורים משכנעים, מחברים דיבורים משכנעים ושוקלים אותם, וזאת אצל אנשים רבים [נחשב בבחינת] שיר, אך זהו דיבור רטורי, שסטו בו ממנהג הרטוריקה; ורבים מבין הרטוריקנים כוללים בדברי הרטוריקה שלהם את שני העניינים גם יחד, וכן משוררים רבים. באופן זה נמצא, שרוב השירה והדיבור השירי הם אלה המורכבים מדברים שמחקים את העניין שיש בו הדיבור. חיקוי הדברים, יש שהוא במעשה ויש הוא בדיבור. זה שהוא במעשה – שני סוגים לו: אחד מהם הוא שאדם יחקה בידיו דבר מה, כגון שעשה פסל, שבו הוא מחקה, אדם כמות שהוא או דבר מה אחר. והחיקוי שבדיבור הוא שהדיבור, שהוא עושה או שאומרים לו אותו, [יהא מורכב]

מעניינים המחקים את הדבר, אשר יש בו דיבור המורה על עניינים המחקים את אותו הדבר. ובדיבור המורכב ממה שהדבר מחוקה בו מבוקש דימוי הדבר ההוא: דימויו בעצמו או דימויו בדבר אחר. והדיבור המחוקה הוא משני סוגים: סוג אחד שמדמה את הדבר עצמו, וסוג [אחר] שמדמה את הימצאות הדבר בדבר מה אחר, כמו הדיבורים המדעיים; אחד מהם מכיר את הדבר בעצמו, כמו המידה, והשני מכיר את הימצאות הדבר ב[אמצעות] דבר אחר, כמו המופת. והדימוי כאן הוא לימוד דרך מופת וסברה דרך ויכוח ושכנוע ברטוריקה. ולעיתים קרובות מעשי האדם הולכים בעקבות דמיונותיו, וזאת על ידי שהוא מדמה אולי לעצמו דבר מה בעניין אחד אחרי השני וינהג בו מה שהיה נוהג אילו הייתה חלה בתחושה או במופת הימצאות אותו הדבר באותו עניין. ואם יקרה שמה שנדמה לו אינו כפי מה שנדמה, כמו שאומרים: האדם, כשהוא מביט לדבר שדומה לדבר מתועב, הרי ידמה לו אז אותו הדבר שהוא דבר מתועב, ונפשו תסור ממנו ותתרחק ממנו, אף אם קרה שבמציאות הוא איננו כפי שנדמה לו; כך יארע לאדם, כאשר הוא שומע את הדיבור המחוקה [המחקה?], הוא מדמה לעצמו בדבר עניין כלשהו, וזאת שמה שהוא רואה בעיניו ודימה לעצמו עניין כלשהו בדבר ההוא, אילו היה מתאר לו דבר זה עצמו בדיבור, הרי אותו הדיבור היה נדמה לו בדבר ההוא אותו העניין שנדמה לו מה שראה במבטו. וזה כמו דיבור המדמה בדבר יופי או כיעור, או עושק או קלון או הוד; פעמים רבות הולכים מעשי האדם בעקבות דמיונותיו, ופעמים רבות הם הולכים בעקבות סברתו או ידיעתו; ויש פעמים רבות שסברתו או ידיעתו הם בניגוד לדמיונו, ואז מעשהו על פי דמיונו ולא על פי סברתו או ידיעתו. ולכן נעשתה המטרה ששואפים אליה באמצעות הדיבור המדומה, להמריץ את השומע לעשיית הדבר שנדמה לו באמצעותו עניין כלשהו, כגון לבקש אותו או לברוח ולהתרחק ממנו, או למאוס בו או מעשים אחרים של עשיית רעה או טובה, בין אם היה נכון מה שנדמה לו בכך או לא, בין אם היה העניין במציאות כפי שנדמה או לא היה. וכשם שאם האדם מחקה במעשהו דבר מה, הרי לעתים קרובות הוא עושה במה שהוא מחקה את מה שהוא מחקה בו את עצמו, ולעתים קרובות הוא עושה יחד עם זאת דבר שמחקה את מה שמחקה. כך, לעתים קרובות, הוא עושה פסל המחקה את ראובן ויחד עם זאת הוא עושה ראי, שבו הוא רואה את פסל ראובן. וכך ייתכן שאנו איננו מכירים את ראובן וכאשר אנו רואים את פסלו, נכיר אותו על פי

מה שהוא מחקה למעננו ולא לפי עצם תמונתו. ולעיתים קרובות איננו רואים את פסלו עצמו, אלא אנו רואים את תמונת פסלו בראי, ואז היינו מכירים אותו על פי מה שהוא מחקה את מה שהוא מחקה, ובכך התרחקנו מאמיתותו בשתי דרגות, ודבר זה עצמו הולך בעקבות הדיבור המחקה. הם [עצמם], יש שהורכבו מדברים שמחקים את הדבר עצמו ויש שהורכבו מדברים שחיקו דברים, שחיקו את הדבר עצמו ומהדברים ההם שחיקו, ואז ירחקו [הדברים] בחיקוי בדרגות רבות מהעניין. וכך דימוי הדבר על פי אותו דיבור, הריהו בא בעקבות דימויו את הדרגות האלה. הוא מדמה את הדבר על פי מה שהוא מחקה מבלי תיווך, והוא מדמה באמצעות תיווך של דבר אחד, ובתיווך של שני דברים על פי הדיבור שמחקה את הדבר. אנשים רבים רואים בחיקוי דבר, באמצעות עניין רחוק, [דבר] מושלם יותר ועדיף על חיקוי באמצעות עניין קרוב יותר, ורואים בעושה הדיבור אשר במצב הזה ראוי יותר לחיקוי וראוי יותר להתחשבות במלאכה וראוי יותר לנהיגה על פי אסכולתה [של המלאכה].

נשלם ספר השיר לאבו נצר אל-פאראבי
ממלאכת ההיגיון ותשלם כל המלאכה.
שבח לאל ותהילה לשמו אמן סלה.

(מערבית: יוסף דנה)